Prefață

Dacă în viața mea ar fi trebuit să scriu o singură carte, *Noaptea* ar fi aceea. La fel cum trecutul trăiește în prezent, toate cărțile mele de după *Noaptea,* într-un sens profund, poartă marca acesteia; afirmația este valabilă și pentru lucrările care tratează teme biblice, talmudice sau hasidice: nu pot fi înțelese dacă nu ai citit-o.

De ce am scris-o?

Pentru a nu înnebuni sau, dimpotrivă, pentru a înnebuni și a înțelege mai bine nebunia, marea, terifianta nebunie care și-a făcut apariția brusc în istorie și în conștiința unei omeniri ce oscila între puterea răului și suferința victimelor?

Am făcut-o oare pentru a le oferi oamenilor cuvinte, amintiri, mijloace cu care să poată evita ca Istoria să se repete, cu implacabila ei atracție pentru violență?

Sau mai degrabă am făcut-o pur și simplu pentru a lăsa o urmă a încercărilor prin care am trecut la vârsta la care adolescentul nu cunoaște despre moarte și rău decât ceea ce descoperă în cărți?

Anumiți cititori mi-au spus că am supraviețuit pentru a scrie acest text. Nu sunt convins. Nu știu cum am reușit să supraviețuiesc; prea slab și prea timid, nu am făcut nimic pentru asta. A fost oare un miracol? Habar n-am. Dacă a putut sau a vrut să realizeze un miracol în favoarea mea, cerul ar fi putut sau ar fi trebuit foarte bine să facă la fel pentru alții, mai merituoși decât mine. Prin urmare, nu pot mulțumi decât hazardului. Totuși, pentru că am supraviețuit, am datoria să dau un sens supraviețuirii. Oare pentru a desluși acest sens am pus pe hârtie o experiență în care nimic nu avea sens?

De fapt, odată cu trecerea timpului, trebuie să mărturisesc că nu știu sau că nu mai știu ce am vrut să obțin cu toate cuvintele mele. Știu numai că, fără această mică lucrare, viața mea de scriitor sau viața mea pur și simplu nu ar fi fost ceea ce este: cea a unui martor care se consideră obligat, din punct de vedere moral

și uman, să împiedice dușmanul să obțină o victorie postumă, ultima, ștergându-și crimele din memoria oamenilor.

Astăzi, grație documentelor autentice care ne parvin din numeroase surse, este clar: dacă la începutul regimului nazist, șefii SS au încercat să fondeze o societate fără evrei, scopul lor final a fost să lase în urmă o lume în ruine, în care evreii nici să nu fi existat vreodată. Iată de ce, în Rusia, în Ucraina, în Lituania, ca și în Bielorusia, peste tot unde *Einsatzgruppen* executau „soluția finală“ asasinând cu mitralierele mai bine de un milion de evrei – bărbați, femei și copii –, înainte de a-i arunca în imense gropi comune, săpate chiar de condamnați, unități speciale dezgropau ulterior cadavrele pentru a le arde sub cerul liber. Astfel, pentru prima dată în istorie, evreii, uciși de două ori, nu au putut fi îngropați în cimitire.

În alți termeni, războiul pe care Hitler și acoliții lui îl purtau cu evreii viza de asemenea religia iudaică, cultura iudaică, tradiția iudaică, adică memoria iudaică.

Cu siguranță, la un moment dat mi-a devenit clar că, deoarece Istoria va fi într-o zi judecată,

eu trebuia să depun mărturie pentru victime, dar nu știam cum să o fac. Aveam foarte multe lucruri de spus, dar nu aveam cuvintele cu care să le spun. Conștient de sărăcia mijloacelor mele, vedeam cum limbajul se transformă într-un obstacol. Ar fi trebuit să se inventeze un alt limbaj. Trădat, corupt, pervertit de dușman, cum putea fi reabilitat și umanizat cuvântul? Foamea, setea, frica, transportul, trierea, focul și cuptorul: aceste cuvinte înseamnă un anumit lucru, dar în vremurile acelea însemnau altceva. Scriind în limba mea maternă, și ea maltratată, mă opream la fiecare frază și îmi spuneam: „Nu e asta.“ O luam de la capăt. Cu alte verbe, cu alte imagini, cu alte lacrimi mute. Tot nu era asta. Dar ce înseamnă exact „asta“? Este ceea ce se ascunde, ceea ce se acoperă cu un văl pentru a nu fi furat, uzurpat, profanat. Cuvintele existente, cele din dicționar, mi se păreau slabe, sărace, palide. Pe care să le folosesc pentru a povesti despre ultima călătorie către necunoscut în vagoanele plumbuite? Despre descoperirea unui univers dement și rece, în care era uman să fii inuman, unde oamenii în uniformă disciplinați și cultivați veneau pentru a ucide, în timp ce copiii năuciți

și bătrânii epuizați ajungeau pentru a muri? Și despărțirea, în noaptea în flăcări, ruptura de toate legăturile, distrugerea unei familii și a unei întregi comunități? Și dispariția unei fetițe evreice cuminți și frumoase, cu părul bălai și cu surâsul trist, ucisă împreună cu mama ei, în chiar noaptea sosirii lor? Cum să le evoc fără să-mi tremure mâna și fără ca inima să mi se frângă pentru totdeauna?

Adânc în sufletul lui, martorul știa, așa cum o știe uneori și astăzi, că mărturia lui nu va fi primită. Numai cei care au cunoscut lagărul de la Auschwitz știu ce însemna acesta. Ceilalți nu o vor ști niciodată.

Măcar vor înțelege?

Oare vor putea să înțeleagă ei, pentru care este o datorie umană, nobilă și imperativă să-i protejezi pe cei slabi, să-i vindeci pe bolnavi, să-i iubești pe copii și să respecți înțelepciunea bătrânilor, ei bine, vor putea să înțeleagă cum, în acest univers blestemat, stăpânii se înverșunau să-i tortureze pe cei slabi, să ucidă bolnavii, să masacreze copiii și bătrânii?

Nu o vor face pentru că martorul nu se exprimă cum trebuie? Motivul este diferit. Nu pentru că exprimarea martorului neîndemânatic

este stângace nu vor înțelege; el explică atât de stângaci pentru că ei nu înțeleg.

Și totuși, în adâncul ființei sale, el știe că, în această situație, îi este interzis să tacă și este dificil, dacă nu imposibil, să vorbească.

Trebuia deci să persevereze. Și să vorbească fără cuvinte. Și să încerce să se încredințeze tăcerii care le îmbracă, le învăluie și le depășește. Și toate acestea cu sentimentul că un pumn de cenușă acolo, la Birkenau, cântărește mai mult decât toate poveștile despre acest loc blestemat. Căci, cu toate că m-am străduit din greu să exprim inexprimabilul, „tot nu este asta".

Să fie oare acesta motivul pentru care manuscrisul – scris în idiș și având titlul *Și lumea a tăcut*, tradus în franceză mai întâi, apoi în engleză – a fost respins de toate marile edituri pariziene și americane, și asta în pofida eforturilor neobosite ale marelui François Mauriac? După mai multe luni și vizite personale, a reușit să-l plaseze.

În ciuda faptului că am făcut numeroase tăieturi, versiunea originală în idiș este lungă. Jerôme Lindon, legendarul patron al micii, dar prestigioasei Editions de Minuit, a realizat versiunea franceză prescurtată. Am acceptat

maniera lui de a elimina detaliile inutile din text, căci mă temeam de tot ce putea fi de prisos. Aici, numai substanța conta. Respingeam abundența. Să povestesc prea mult mă speria mai tare decât să spun mai puțin. Nu este sănătos să scoți totul din memorie, dar nici să o lași să dea pe dinafară.

Exemplu: în idiș, povestea începe cu aceste reflecții lipsite de iluzii:

> „La început a fost credința, puerilă; și încrederea, vană; și iluzia, periculoasă. Noi credeam în Dumnezeu, aveam încredere în om și trăiam cu iluzia că, în fiecare dintre noi, se află o scânteie sacră din flacăra așa-numitei *Shekina,* pe care fiecare dintre noi o poartă, în ochi și în suflet, un reflex al imaginii lui Dumnezeu.
>
> A fost sursa, dacă nu cauza tuturor nenorocirilor noastre."

În altă parte, alte pasaje din idiș. Despre moartea tatălui meu, despre eliberare. De ce să nu le includ în această nouă traducere?[1]

[1] Este vorba despre traducerea în engleză apărută în SUA în 2006, realizată de Marion Wiesel după traducerea franceză din 1958 și însoțită de o prefață a autorului. Noua ediție franceză a apărut în 2007, la Editions de Minuit, colecția „Double" (n. red.).

Prea personale, prea intime poate, trebuie să rămână printre rânduri. Și totuși.

Mă revăd în noaptea aceea, una dintre cele mai cumplite din viața mea:

„«Leizer (Eliezer în idiș), fiul meu, vino… Vreau să-ți spun ceva… Numai ție… Vino, nu mă lăsa singur… Leizer…»

I-am auzit vocea, am priceput sensul cuvintelor lui și am înțeles dimensiunea tragică a momentului, dar am rămas la locul meu.

Era ultima lui dorință – să mă aibă alături de el în momentul agoniei, când sufletul urma să se detașeze de trupul lui maltratat –, dar nu i-am îndeplinit-o.

Îmi era frică.

Frică de lovituri.

Iată de ce am rămas surd la rugămințile lui.

În loc să-mi sacrific viața mizerabilă și putredă și să mă duc la el, să-i iau mâna, să-l îmbărbătez, să-i arăt că nu este singur, că sunt alături de el, că îi simțeam durerea, în loc de toate astea, am rămas mai departe întins la locul meu și l-am rugat pe Dumnezeu ca tata să înceteze să mă

mai strige pe nume, să înceteze să strige, ca să nu fie bătut de responsabilii barăcii.

Dar tata nu era conștient.

Vocea lui tânguitoare și stinsă continua să străpungă tăcerea și mă chema, numai pe mine.

Ce s-a întâmplat? Soldatul SS s-a înfuriat, s-a apropiat de tata și l-a lovit peste cap: «Taci, bătrâne! Taci odată!»

Tata nu a simțit loviturile de bâtă; eu însă le-am simțit. Și cu toate acestea, nu am reacționat. L-am lăsat pe soldatul SS să-l bată pe tata. L-am lăsat pe bătrânul meu tată să agonizeze singur. Mai rău: eram supărat pe el pentru că facea zgomot, plângea, provoca loviturile…

«Leizer! Leizer! Vino, nu mă lăsa singur…»

Vocea lui venea de tare departe, de tare aproape.

Dar nu m-am mișcat.

Nu am să mi-o iert niciodată.

Niciodată nu voi ierta lumii că mi-a închis gura, că a făcut din mine un alt om, că a trezit în mine diavolul, spiritul cel mai josnic, instinctul cel mai sălbatic. (…)

Ultimul lui cuvânt a fost numele meu. O chemare.

Iar eu nu am răspuns."

În versiunea idiș, povestea nu se sfârșește cu oglinda spartă, ci cu o meditație mai degrabă pesimistă despre actualitate:

„…Și acum, la zece ani după Buchenwald, îmi dau seama că lumea uită. Germania este un stat suveran. Armata germană a fost reînființată. Ilse Koch, femeia sadică de la Buchenwald, are copii și este fericită. Criminalii de război se plimbă pe străzile din Hamburg și München. Trecutul este șters, relegat și uitat.

Germanii și antisemiții spun lumii că întreaga poveste a celor șase milioane de evrei asasinați nu este decât o legendă, iar lumea, în naivitatea ei, o va crede, dacă nu astăzi, atunci mâine sau poimâine…

…Nu sunt destul de naiv ca să cred că această carte va schimba cursul istoriei și că va zdruncina conștiința umanității.

Cartea nu mai are puterea pe care o avea altădată.

Cei care au tăcut ieri vor tăcea și mâine."

O altă întrebare pe care cititorul ar avea dreptul să o pună: de ce apare această nouă ediție, de vreme ce prima există de patruzeci și cinci de ani? Dacă nu este destul de fidelă sau de bună, de ce am așteptat atât de mult pentru a o înlocui cu una care este mai bună și mai apropiată de original?

Ceea ce spun despre ediția în limba engleză este valabil și pentru ediția în limba franceză. Mai este oare nevoie să amintesc că, în acea epocă, eram un debutant necunoscut, iar engleza mea, ca și franceza de altfel, lăsa încă de dorit? Atunci când un editor londonez, după cum m-a informat agentul de la Editions de Minuit, Georges Borchardt, a găsit o traducătoare, i-am mulțumit. Am citit traducerea și mi s-a părut satisfăcătoare. Nu am recitit-o. Între timp, am avut fericirea ca anumite lucrări scrise de mine să fie traduse de Marion, soția mea. Traducătoare foarte bună, ea îmi cunoaște vocea și știe să o transmită mai bine decât oricine altcineva. Am noroc: invitată de editorii de la Farrar, Strauss & Giroux să facă o nouă traducere, ea a acceptat. Sunt convins că și cititorii îi vor fi recunoscători. Datorită ei, am putut să corectez pe ici, pe colo câte o expresie sau o

impresie greșită. Exemplu: evoc prima călătorie nocturnă în vagoanele plumbuite și menționez că anumite persoane profitaseră de întuneric pentru a se deda la acte sexuale. Este fals. În textul idiș spun că „unii tineri, fete și băieți, s-au lăsat pradă instinctelor lor erotice“. Am verificat în mai multe surse absolut sigure. În tren, toate familiile erau încă împreună. Câteva săptămâni de ghetou nu reușiseră să ne degradeze comportamentul până în punctul în care să ne încălcăm obiceiurile, moravurile și legile străvechi. Este posibil să fi existat atingeri timide. Asta a fost tot. Nimeni nu a mers mai departe. Atunci pentru ce am spus-o în idiș și am permis să fie tradusă această propoziție în limbile franceză și engleză? Singura explicație posibilă: vorbesc despre mine însumi. Pe mine mă condamn. Îmi imaginez că adolescentul care eram atunci, în plină pubertate, deși profund pios, nu putea rezista imaginarului erotic îmbogățit de proximitatea fizică a bărbaților și femeilor.

Un alt exemplu, minor de data aceasta: este vorba despre un racursi. Evocând rugăciunea comună improvizată, în seara de Roch-Hashana, povestesc că m-am dus la tata pentru a-i săruta mâna, așa cum o făceam acasă; am uitat să

notez că ne aflam pierduți în mulțime. Marion, atentă la precizie, a descoperit și acest detaliu.

Acestea fiind zise, recitind această mărturie, detașat, îmi dau seama că am făcut bine să nu aștept prea mult timp. Odată cu trecerea anilor, m-am surprins – pe nedrept – că mă îndoiam de anumite episoade. Povestesc prima mea noapte *acolo*. Descoperirea realității dincolo de gardurile de sârmă ghimpată. Avertismentele unui deținut veteran, care ne-a sfătuit să mințim în legătură cu vârsta noastră: tata trebuia să spună că este mai tânăr, iar eu trebuia să spun că sunt mai în vârstă. Trierea. Mersul spre cuptoarele care se profilau pe un cer indiferent. Nou-născuții aruncați în groapa în flăcări… nu am precizat că erau vii, cu toate acestea, o credeam. Apoi îmi spuneam: nu, erau morți, altfel, mi-aș fi pierdut mințile. Și totuși, tovarășii din lagăr i-au văzut odată cu mine, ca și mine: erau vii atunci când îi aruncau în flăcări. Istorici precum Telford Taylor au confirmat-o. Și nu am înnebunit. Această viziune de coșmar va apărea în noua ediție.

Înainte de a încheia această introducere, mi se pare important să subliniez convingerea

mea că, la fel ca oamenii, fiecare carte are propriul destin. Uneori este vorba de durere, alteori, de bucurie. Se întâmplă chiar ca o lucrare să le îmbine pe amândouă.

Mai sus am descris dificultățile pe care le-a întâmpinat *Noaptea* la apariție, acum patruzeci și cinci de ani. Cu toată critica favorabilă, cartea se vindea prost. Subiectul, considerat morbid, nu interesa pe nimeni. Dacă un rabin îl menționa în predicile sale, se găsea întotdeauna o persoană care protesta: „La ce bun să-i copleșim pe copii cu tristețea trecutului?“ De atunci, lucrurile s-au schimbat. Micul meu volum are parte de o primire la care nu mă așteptam. Astăzi, îl citesc mai ales tinerii, la școală și la universitate. Și sunt mulți.

Cum poate fi explicat acest fenomen? Mai întâi, trebuie atribuit schimbării survenite în mentalitatea marelui public. Dacă în anii 1950 și 1960, adulții care se născuseră înainte sau în timpul războiului manifestau față de ceea ce se numește Holocaust un fel de indiferență inconștientă și indulgentă, acum lucrurile s-au schimbat.

Atunci, puțini editori au avut curajul să publice cărți cu acest subiect. În zilele noastre,

toți le publică în mod regulat și unii în fiecare lună. Și e valabil și pentru lumea academică. În epoca respectivă, puține școli secundare sau superioare aveau cursuri pe acest subiect. Astăzi, astfel de cursuri sunt incluse în multe programe școlare. Și se numără printre cele mai populare.

De acum, tema Auschwitz face parte din cultura generală. Filme, piese de teatru, romane, conferințe internaționale, expoziții, ceremonii anuale cu participarea celor mai prestigioase personalități ale țării: subiectul a devenit de neevitat. Exemplul cel mai frapant este cel al Muzeului Holocaustului din Washington: de la inaugurarea lui, în 1993, l-au vizitat mai bine de douăzeci și două de milioane de persoane.

Conștient că generația supraviețuitorilor se împuținează de la o zi la alta, studentul sau cititorul contemporan descoperă că este fascinat de memoria lor.

Căci într-un grad superior și ultim, este vorba de memorie, de originile și de amploarea ei, ca și de rezultatul ei. O repet: exagerarea riscă să fie la fel de dăunătoare ca și subestimarea. Între cele două, este de datoria noastră să alegem măsura, sperând în același timp că va fi apropiată de realitate.

Pentru supraviețuitorul care se dorește martor, problema rămâne simplă: datoria sa este să depună mărturie atât pentru cei morți, cât și pentru cei vii, și mai ales pentru generațiile viitoare. Nu avem dreptul să le privăm de un trecut care aparține memoriei comune.

Uitarea ar însemna pericol și insultă. Să uiți cuvintele ar însemna să le ucizi a doua oară. Și dacă, în afară de ucigași și de complicii lor, nimeni nu este responsabil pentru prima moarte, noi suntem vinovați pentru a doua.

Uneori, sunt întrebat dacă știu cum se poate „reacționa“ la Auschwitz; răspund că nu știu; nu știu nici măcar dacă la o tragedie de această amploare se poate reacționa în vreun fel. Dar știu că responsabilitatea este o „reacție“.

Când se vorbește despre această epocă blestemată și tenebroasă, „răspundere“ este cuvântul-cheie.

Dacă martorul s-a străduit și a ales să depună mărturie, a făcut-o pentru tinerii de azi, pentru copiii care se vor naște mâine: nu vrea ca trecutul lui să devină viitorul lor.

ELIE WIESEL

—Steaua galbenă? Și ce-i cu asta? N-o să murim…

(Bietul meu tată! Din ce cauză ai murit oare?) Însă deja se dădeau noi decrete. Nu mai aveam dreptul să intrăm în restaurante, în cafenele, să călătorim cu trenul, să ne ducem la sinagogă, să ieșim pe stradă după ora șase seara.

Apoi a fost ghetoul.

La Sighet au fost înființate două ghetouri. Unul mare, în mijlocul orașului, care ocupa patru străzi, și unul mai mic, care se întindea pe mai multe străduțe, la periferie. Strada pe care locuiam noi, Strada Șerpilor, se găsea în incinta primului. Dar, cum făcea un cot, ferestrele care dădeau spre strada exterioară au fost bătute în cuie. Am cedat câteva camere unor rude alungate din apartamentele lor.

Încet, încet, viața a redevenit „normală“. Gardul de sârmă ghimpată care ne încercuia ca un zid nu ne speria prea tare. Ne simțeam chiar destul de bine: eram între noi. O micuță republică evreiască… Autoritățile au stabilit un consiliu evreiesc, o poliție evreiască, un birou de ajutor social, un comitet de muncă,

un departament de igienă – un adevărat aparat guvernamental.

Eram uimiți. Nu vom mai avea înaintea ochilor acele fețe ostile, privirile acelea pline de ură. Gata cu teama și neliniștea. Trăiam între evrei, între frați…

Desigur, erau și momente neplăcute. În fiecare zi, germanii veneau să ia oameni pentru încărcarea trenurilor militare cu cărbune. Nu erau prea mulți voluntari pentru acest gen de muncă. Însă, în afară de asta, atmosfera era calmă. Nu avea de ce să ne fie teamă.

Toată lumea credea că vom rămâne în ghetou până la sfârșitul războiului, până la sosirea Armatei Roșii. Apoi, totul va fi ca înainte. În ghetou nu domnea nici germanul, nici evreul: domnea iluzia.

Cu două săptămâni înainte de Rusalii, oamenii se plimbau fără griji pe străzile pline de lume, mângâiați de razele primăvăratice ale soarelui. Discutau veseli. Copiii se jucau pe trotuare. Eu studiam Talmudul în compania câtorva colegi, în grădina lui Ezra Malik.

La lăsarea serii, în curtea casei noastre s-au adunat vreo douăzeci de persoane. Tata

le spunea anecdote și își expunea părerea despre situație. Era un bun povestitor.

Deodată, poarta s-a întredeschis și a intrat Stern, un fost negustor devenit polițist, care l-a luat deoparte pe tata. În pofida întunericului care începea să ne învăluie, l-am văzut cum pălește.

— Ce s-a întâmplat? l-au întrebat ceilalți.

— Nu știu. Sunt convocat la o ședință extraordinară a consiliului. Probabil că s-a întâmplat ceva.

Nu a mai terminat istorioara amuzantă pe care tocmai ne-o povestea.

— Mă duc chiar acum, a spus tata. Mă întorc cât pot de repede. Am să vă povestesc. Așteptați-mă.

Eram gata să-l așteptăm mai multe ore. Curtea s-a transformat într-un fel de anticameră a unei săli de operație. Așteptam să se deschidă poarta, să vedem cum se deschide cerul. Au venit și alți vecini, alarmați de zvonul care se răspândise deja. Toată lumea se uita la ceas. Timpul trecea foarte încet. Ce putea să însemne o ședință așa de lungă?

— Presimt că s-a întâmplat ceva rău, a spus mama. În după-amiaza asta, am zărit fețe noi

în ghetou. Doi ofițeri germani, de la Gestapo, cred. De când suntem închiși aici, nu s-a arătat niciun ofițer…

Era aproape miezul nopții. Nimeni nu avea chef să se ducă la culcare. Unii s-au repezit până acasă să vadă dacă totul era în ordine. Alții s-au întors la casele lor, dar ne-au rugat să-i anunțăm imediat ce se întorcea tata.

Într-un târziu, poarta s-a deschis și acesta a apărut, palid la față. Toți s-au strâns în jurul lui:

— Povestiți-ne! Spuneți-ne ce s-a întâmplat…

Aveau atâta nevoie de un cuvânt de îmbărbătare, de o frază care să-i asigure că nu aveau motiv să se teamă, că întâlnirea fusese una banală, obișnuită, că se discutase despre probleme sociale, sanitare… Dar era de ajuns să te uiți la fața descompusă a tatălui meu ca să-ți dai seama de adevăr:

— O veste îngrozitoare, a anunțat el în cele din urmă. Transporturi.

Ghetoul urma să fie lichidat. Plecarea avea să se facă în ordinea străzilor, începând de a doua zi.

Oamenii voiau să știe tot, să afle toate detaliile. Vestea ne năucise, dar voiam să bem cupa până la fund.

— Unde ne duc?

Era secret. Un secret pentru toți, cu excepția unuia singur: președintele consiliului evreiesc. Dar el nu voia să-l dezvăluie, nu *putea* să-l dezvăluie. Cei din Gestapo îl amenințaseră că-l împușcă dacă vorbește.

Tata a remarcat cu o voce spartă:

— Circulă anumite zvonuri după care vom fi deportați undeva în Ungaria ca să lucrăm în fabricile de cărămidă. Motivul: se pare că frontul este prea aproape…

Și, după o clipă de liniște, a adăugat:

— Avem dreptul să luăm doar lucrurile personale. Un rucsac, hrană, câteva haine. Nimic altceva.

Și, din nou, liniștea grea s-a lăsat peste noi.

— Duceți-vă să-i treziți pe vecini, a spus tata. Să se pregătească…

Umbrele din jurul meu s-au trezit parcă dintr-un somn lung. Și au plecat tăcute care-ncotro.

Am rămas singuri. Deodată, Batia Reich, o rudă care locuia la noi, a intrat în cameră.

— Bate cineva la fereastra țintuită în cuie, cea care dă în exterior!

Numai după război am aflat cine bătuse. Era un inspector de la poliția maghiară, un prieten al tatălui meu. Acesta ne spusese înainte să intrăm în ghetou: „Fiți liniștiți. Dacă vă amenință un pericol, am să vă avertizez.“ Dacă ar fi putut, în seara aceea, să ne vorbească, poate că am fi reușit să fugim… Dar când am izbutit să deschidem fereastra, era prea târziu. Afară nu mai era nimeni.

Ghetoul s-a trezit. Una după alta, ferestrele s-au luminat.

Am intrat în casa unui prieten al tatălui meu. L-am trezit pe stăpânul casei, un bătrân cu barba albă, cu ochii visători, cu spatele încovoiat din cauza lungilor ceasuri de studiu.

— Treziți-vă, domnule. Treziți-vă! Pregătiți-vă de drum. Veți fi expulzat mâine, dumneavoastră și familia, dumneavoastră și toți evreii. Unde? Nu mă întrebați asta, domnule, nu îmi puneți întrebări. Numai Dumnezeu ar putea să vă răspundă. Pentru numele cerului, treziți-vă…

Nu înțelesese nimic din ce-i spusesem. Se gândea, fără îndoială, că-mi pierdusem mințile.

— Ce tot spui acolo? Să mă pregătesc de plecare? Ce plecare? De ce? Ce se întâmplă? Ai înnebunit?

Pe jumătate adormit, m-a măsurat, cu privirea plină de teamă, ca și cum se aștepta să izbucnesc în râs și să-i mărturisesc:

— Urcați-vă din nou în pat; culcați-vă. Visați. Nu s-a întâmplat nimic. Nu a fost decât o farsă…

Gâtul mi se uscase și cuvintele nu reușeau să iasă, căci buzele îmi erau parcă paralizate. Nu puteam să spun nimic.

Atunci a înțeles. A coborât din pat și, cu gesturi automate, a început să se îmbrace. Apoi s-a apropiat de patul în care dormea soția lui, i-a atins fruntea cu o infinită tandrețe; ea a deschis ochii și mi s-a părut că i-a surâs. Apoi s-a dus la paturile celor doi copii și i-a trezit brusc, smulgându-i din lumea viselor. Am fugit.

Timpul trecea foarte repede. Era deja ora patru. Tata alerga în dreapta și-n stânga, extenuat, consolându-și prietenii, dând fuga la consiliu pentru a vedea dacă nu cumva edictul fusese revocat; până în ultima clipă, a păstrat în suflet speranța.

Femeile fierbeau ouă, frigeau carne, pregăteau prăjituri, confecționau rucsacuri, copiii rătăceau peste tot, cu capul plecat, neștiind unde să se așeze, unde să găsească un loc fără să-i deranjeze pe oamenii mari. Curtea noastră se transformase într-un fel de iarmaroc. Obiecte de valoare, covoare de preț, candelabre de argint, cărți de rugăciune, biblii și alte obiecte de cult zăceau de-a valma pe jos, pline de praf, sub un cer minunat de albastru, biete lucruri care păreau că nu aparținuseră niciodată cuiva.

La ora opt dimineața, oboseala, ca plumbul topit, se coagulase în vene, în membre, în creier. Mă rugam, când, deodată, am auzit strigăte pe stradă. Am aruncat cât colo filacterele și am alergat la fereastră. Jandarmii unguri pătrunseseră în ghetou și urlau pe strada vecină:

— Toți evreii afară! N-o mai lungiți!

Polițiștii evrei intrau în case și spuneau, cu voce joasă:

— A sosit clipa… Trebuie să lăsați aici toate astea…

Jandarmii unguri loveau cu patul puștii, cu bastonul, pe toată lumea, fără motiv, în

dreapta și-n stânga, bătrâni și femei, copii și infirmi.

Casele se goleau unele după altele și strada se umplea de oameni și pachete. La ora zece, toți condamnații erau afară. Jandarmii făceau apelul, o dată, de două ori, de douăzeci de ori. Era foarte cald. Sudoarea scălda fețele și trupurile oamenilor.

Copiii plângeau de sete.

Apă! Era aproape, în case, în curți, dar era interzis să rupi rândurile.

— Apă, mamă, apă!

Polițiștii evrei din ghetou au reușit, pe ascuns, să umple câteva sticle. Surorile mele și cu mine, care aveam încă dreptul să ne mișcăm, căci urma să plecăm cu ultimul convoi, i-am ajutat cum am putut.

La ora unu, în sfârșit, s-a dat semnalul de plecare.

Toată lumea s-a bucurat, da, s-a bucurat. Credeau, fără îndoială, că nu exista suferință mai mare în infernul lui Dumnezeu decât aceea de a sta acolo, pe pavaj, printre pachete, în mijlocul străzii, sub soarele arzător, că orice era mai bine decât asta. Au pornit, fără să se

uite la străzile părăsite, la casele goale, la grădini, la pietrele de mormânt… Fiecare purta în spate un rucsac. În ochii tuturor se citea, printre lacrimi, suferința. Încet, cu greu, convoiul înainta spre poarta ghetoului.

Iar eu stăteam pe trotuar, privindu-i cum trec, incapabil să fac vreo mișcare. Uite-l pe marele rabin, cu spatele încovoiat, cu fața rasă, cu bocceaua în spate. Simpla lui prezență în mijlocul celor expulzați era de ajuns să facă ireală acea scenă. Mi se părea că văd o pagină smulsă dintr-o carte de povești, dintr-un roman istoric despre captivitatea în Babilon sau despre Inchiziția spaniolă.

Treceau prin fața mea, unii după alții, profesorii, prietenii, ceilalți, toți cei de care îmi fusese teamă, toți cei de care râsesem poate într-o zi, toți cei alături de care trăisem vreme de mulți ani. Plecau dezamăgiți, ducându-și sacul, ducându-și viața, abandonându-și căminele și anii copilăriei, încovoiați ca niște câini bătuți.

Treceau fără să se uite la mine. Mă invidiau probabil.

Procesiunea a dispărut după colțul străzii. Câțiva pași și avea să treacă de gardul ghetoului.

Strada arăta ca o piață părăsită în grabă. Găseai acolo de toate: valize, serviete, sacoșe, cuțite, farfurii, bancnote, hârtii, portrete îngălbenite de vreme. Toate lucrurile pe care voiseră să le ia și pe care le lăsaseră până la urmă acolo. Își pierduseră orice valoare.

Peste tot, camere cu ușile vraiște. Ușile și ferestrele, larg deschise spre vid. Erau ale tuturor, nu mai aparțineau nimănui. Nimeni nu mai avea nevoie de ele. Un mormânt deschis.

Un soare de vară.

Nu am mâncat nimic toată ziua. Dar nici nu ne era foame. Eram epuizați.

Tata îi însoțise pe deportați până la poarta ghetoului. Îi obligaseră să treacă prin fața marii sinagogi, unde fuseseră minuțios controlați, pentru a se vedea dacă aveau asupra lor aur, argint sau alte obiecte de valoare. Nu lipsiseră crizele de nervi și loviturile de baston.

— Nouă când ne vine rândul? l-am întrebat pe tata.

— Poimâine. Doar dacă… doar dacă lucrurile nu se schimbă. Un miracol, poate…

Unde erau duși oamenii? Nu se știa încă? Nu, secretul era bine păstrat.

Se înnoptase. Ne-am dus la culcare. Tata spusese:

— Dormiți liniștiți, copiii mei. Plecăm abia poimâine, marți.

Ziua de luni a trecut ca un mic nor de vară, ca un vis la primele ore ale dimineții.

Ocupați să ne pregătim rucsacurile, să coacem pâine, nu ne-am mai gândit la nimic. Verdictul fusese pronunțat.

Seara, mama ne-a trimis la culcare devreme, pentru a nu ne irosi forțele, spunea ea. Ultima noapte petrecută acasă.

M-am trezit devreme, în zori. Voiam să am timp să mă rog înainte să fim expulzați.

Tata se sculase înaintea noastră și plecase după vești. S-a întors pe la opt. Avea o veste bună: nu urma să plecăm azi din oraș. Trebuia să ne mutăm în ghetoul mic. Acolo vom aștepta ultimul transport. Vom pleca ultimii.

La ora nouă, s-au repetat scenele de duminică. Jandarmii cu bastoane urlau: „Toți evreii afară!“

Eram pregătiți. Eu am ieșit primul. Nu voiam să mă uit la fețele părinților mei. Nu voiam să izbucnesc în plâns. Am rămas așezați în mijlocul străzii, așa cum o făcuseră ceilalți

duminică. Același soare infernal. Aceeași sete. Dar nu mai era nimeni care să ne aducă apă.

Am contemplat casa în care petrecusem ani întregi căutându-l pe Dumnezeu, postind pentru a grăbi venirea lui Mesia, imaginându-mi cum va fi viața mea. Nu eram deloc trist. Nu mă gândeam la nimic.

— În picioare! Se face numărătoarea!

Ne ridicăm în picioare. Suntem numărați. Ne așezăm. Ne ridicăm din nou în picioare. Din nou pe jos. La nesfârșit. Așteptam cu nerăbdare să fim luați de acolo. Ce mai așteptau? În sfârșit, s-a dat ordinul: „Porniți!“

Tata plângea. Îl vedeam pentru prima oară plângând. Nu îmi imaginasem niciodată că poate să plângă. Mama mergea, cu fața lipsită de expresie, fără un cuvânt, gânditoare. Mă uitam la Tzipora, surioara mea, cu părul ei blond frumos pieptănat, cu un paltonaș roșu pe braț: o fetiță de șapte ani. Ducea în spate un rucsac prea greu pentru ea. Strângea din dinți: știa deja că nu avea rost să se plângă. Jandarmii distribuiau la întâmplare lovituri de baston: „Mai repede!“ Nu mai aveam vlagă în mine. Drumul era abia la început și mă simțeam atât de slab…

— Mai repede! Mai repede! Mișcați-vă, leneșilor! urlau jandarmii unguri.

În clipa aceea am început să-i urăsc, iar ura mea este singurul lucru care ne leagă și azi. Erau primii noștri opresori. Erau prima față a infernului și a morții.

Ni s-a ordonat să alergăm. Am lungit pasul. Cine ar fi crezut că eram așa de puternici? Ascunși în spatele ferestrelor, în spatele obloanelor, compatrioții noștri ne priveau trecând.

Am ajuns, în sfârșit, la destinație. Ne-am aruncat rucsacurile pe jos și ne-am prăbușit și noi:

— Dumnezeule atotputernic, fie-ți milă de noi!

Micul ghetou. În urmă cu trei zile, aici încă mai trăiau oameni. Oamenii cărora le aparținuseră obiectele de care ne serveam noi acum. Fuseseră expulzați. Îi uitasem deja.

Dezordinea era mai cumplită decât în marele ghetou. Locuitorii fuseseră probabil alungați pe nepusă masă. Am intrat în camerele în care stătuse familia unchiului meu. Pe masă, se afla o farfurie în care mai era încă supă – cineva nu reușise să termine de mâncat. O tavă cu

aluat aștepta să fie pusă în cuptor. Pe podea zăceau aruncate niște cărți. Poate că unchiul meu avusese de gând să le ia cu el?

Ne-am instalat. (Ce cuvânt!) M-am dus să caut lemne, surorile mele au aprins focul. În pofida oboselii, mama a început să pregătească masa.

— Trebuie să rezistăm, trebuie să rezistăm, repeta ea.

Moralul oamenilor nu era prea rău: începeau să se obișnuiască cu situația. Pe stradă, tonul conversațiilor era optimist. Nemții nu vor avea timp să ne expulzeze, se spunea… Din păcate, nu se mai putea face nimic pentru cei care fuseseră deja deportați. Dar pe noi ne vor lăsa probabil să trăim aici, o biată viață mizerabilă, până la sfârșitul războiului.

Ghetoul nu era păzit. Oricine putea să intre și să iasă nestingherit. Fosta noastră servitoare, Maria, a venit să ne vadă. Ne-a implorat, cu lacrimi în ochi, să ne ducem în satul ei, unde ne pregătise o ascunzătoare sigură. Tata nici nu a vrut să audă. Ne-a spus, mie și surorilor mai mari:

— Dacă vreți, duceți-vă. Eu am să rămân aici cu mama și cea mică…

Desigur, am refuzat să ne despărțim.

Noapte. Nimeni nu se ruga să treacă mai repede noaptea. Stelele nu erau decât scânteile marelui foc care ne devora. Dacă acel foc se va stinge într-o zi, pe cer nu va mai fi nimic, nu vor mai fi decât stele stinse, ochi morți.

Nu aveam altceva de făcut decât să ne culcăm în paturile celor plecați. Să ne odihnim, să ne cruțăm forțele.

În zori, melancolia dispăruse. Parcă eram în vacanță. Spuneam:

— Cine știe, poate că e bine că ne deportează. Frontul nu e departe, curând se vor auzi tunurile. Prin urmare, populația civilă este evacuată…

— Se tem, fără îndoială, că vom deveni partizani…

— După părerea mea, toată povestea asta cu deportarea nu este decât o mare farsă. Da, da, nu râdeți. Nemții vor pur și simplu să ne fure bijuteriile. Or, știu că am îngropat totul și că vor trebui să facă săpături: e mai ușor când proprietarii sunt în vacanță…

În vacanță!

Vorbele acestea optimiste în care nu credea nimeni făceau să treacă mai repede timpul. Cele câteva zile pe care le-am petrecut aici au trecut destul de agreabil, în liniște. Relațiile dintre oameni erau dintre cele mai amicale. Nu mai erau bogați, notabilități, „personalități“, numai condamnați la aceeași pedeapsă – încă necunoscută.

Sâmbătă, ziua de odihnă, a fost ziua aleasă pentru expulzarea noastră.

În ajun, am stat la masa tradițională de vineri seara. Am rostit binecuvântările obișnuite pentru pâine și vin și am mâncat fără un cuvânt. Simțeam că eram împreună pentru ultima oară în jurul mesei familiale. Mi-am petrecut noaptea amintindu-mi, gândindu-mă, fără să pot adormi.

În zori, eram în stradă, gata de plecare. De data aceasta, jandarmii unguri nu au mai apărut. Se încheiase o înțelegere cu consiliul evreiesc, care urma să organizeze totul.

Convoiul s-a îndreptat spre marea sinagogă. Orașul părea pustiu. Dar, în spatele obloanelor, prietenii noștri de ieri așteptau, fără îndoială, momentul în care puteau să jefuiască tot ce aveam în case.

Sinagoga semăna cu o gară imensă, cu bagaje și lacrimi. Altarul era distrus, tapiseriile smulse, zidurile goale. Eram atât de mulți, că abia puteam să respirăm. Am petrecut acolo douăzeci și patru de ore îngrozitoare. Bărbații erau jos. Femeile la primul etaj. Era sâmbătă: s-ar fi putut spune că venisem să asistăm la slujbă. Fiindcă nu aveau voie să iasă, oamenii își făceau nevoile într-un colț.

A doua zi dimineață, am pornit spre gară, unde ne aștepta un tren cu vagoane pentru animale. Jandarmii unguri ne-au urcat în tren, câte optzeci de persoane într-un vagon. Ni s-au dat câteva pâini și câteva găleți cu apă. Au controlat gratiile de la ferestre, ca să se asigure. Vagoanele au fost sigilate. Pentru fiecare vagon fusese desemnat un responsabil: dacă fugea cumva cineva, responsabilul avea să fie împușcat.

Pe peron se plimbau doi ofițeri din Gestapo, zâmbitori; una peste alta, totul se petrecuse bine.

Un șuierat prelung a străpuns aerul. Roțile au prins să scrâșnească. Am pornit la drum.